

**HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA I**

M.B.Jyrwa

1998

HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA - I

M.B. JYRWA

Sien shon ba nyngkong
1998

KI LYNNONG

	sla
Ka Jingkynthoh	i - v
Shikyntien na ka Nongthoh	vi - vii
I Jingkynthoh Lyngkot	viii
1. Ka Epik	1 - 7
2. Ka Jingkyrpad	8 - 18
3. Ka Phang Pdeng	19 - 29
4. Ka Plot/Ka Shynrong jong ka Poim	30 - 34
5. Ka Jinglangdong ki Jingjia	35 - 52
6. U Jom	53 - 72
7. Ka Burom Ba La Jah : ka Allegory	73 - 94
8. Ka Ri Myngkoi : Ka Geography	95 - 107

(i)

Ka Jingkynthoh

Ka jingkyntoh lyngkot halor ka kot thymmai I Prof. H. Warmphaign Sten kaba la jer **La Dkut Sohpet**. Ka **La Dkut Sohpet** (1996) ka dei **Ka Burom Ba La Jah**, **Kitab 4 & 5**.

Nyngkong eh nga pynpaw ia ka jingkmn kaba khrav haba la ong ia nga da u nongthoh ban kren ei ei halor jong kane ka kot **La Dkut Sohpet** (1996) ha kane ka sngi ha kaba yn pyllait paitbah ia ka. Nga shim ia kane kum ka kabu kaba don burom ban kren ei ei halor ka jingtrei kaba nga ha lade hi nga da khein kor eh.

Ha ka shuti lyiur (July 1996) haba kane ka **La Dkut Sohpet** ka dang ha Press, nga la ioh lad ban pule bniah ia ka na ka copy ba la shu type, ryngkat bad I Professor Sten hi bad dei halor kane hi ba ngan kren ei ei mynta.

Kaba ngan kyntoh hangne kan long tang katto katne ki mat kiba kham kongsan. Ia ka jingpule bniah halor jong ka nga ieh ha ki rang bad thei pule. Ia mynta hi dang don tang iwei iba la pynshong ia la ka jingwad bniah halor kane ka kot **Ka Burom Ba La Jah** ha ka kyrdan Ph.D.

Ka phang pdeng jong **Ka Burom Ba La Jah** ka long: "Kumno ki hap haduh katne ba man Ha ri jong nga! ...

"... kumno ki liat

ki hap: da buit thymmai ne mon sngewbha?"

U nongthoh lyngba **Ka Burom Ba La Jah** bad khamtam mynta ha kane ka kot **La Dkut Sohpet** u la pyrshang ban thir ban tai lyngba ki nia ki jutang khnang ban pynioh ha ngi ia ka jubab ia katei ka jingkylli haneng. Ka jubab ba u myllung u la ai kam shym la shu long ka nia madan ne ka nia khar ei, hynrei ka long kaba la pynshong nia halor ki khanatang ba u hi u la lum, ka jingtip ia kiei kiei baroh ha

(ii)

sawdong jong u la ka long na ka jingpule ne ki jingjia kiba ma u hi u la iakynduh. Ka jingpyrkhat bad ka bor pynshongnia kaba u myllung u don, ka la pynlah ia u ban tei ia une u mot jubab bym pat ju don ha ka history ka thoh ka tar Khasi. Kane kam dei ka jingpynroh, hynrei ka dei ka jingshisha ba ym pat don kawei pat ka jingtrei ka ban kham khraw ia kane na ka liang ka jingjrang, ka phang pdeng bad ki jingjia baroh. Une u mot ba jrang tam ha ka litereshor Khasi, (kata ha ka poitri), u don shisha tang kawei ka phang pdeng, hynrei la pynlong ia u da ki met khleh ba bun jait kiba la mih kumba la ong hi u nongthoh na ki jingthoh jong kiwei pat kum u Rabon, Homi, Soso bad On: Kine ki ieh ha ngi ki longdien ka syrngiew ban rieh tngen katto katne. Ki met khleh ki mih ruh na ka Aeneid u Virgil, Divine Comedy u Dante, Paradise Lost u Milton, Aristotle's Poetics ban jer tang khyndiat; na ka saifi pyrthei ha Ri Khasi Jaiñtia (Meghalaya) khamtam ha ka por ba dang ieng rasong ka APHLC bad hadien ruh, ha ka rukom im ki briew kumba ka paw ha ki kyrdan ba pher jong ka imlang sahang, na ka Bible bad na ki jingrwai Khasi Hymn Book ka Balang Presbyterian. Lada yn shim ia kane ka jingtrei baroh kawei kum ka jaiñ lah ban ong ba ki ksai pyngkiang te ki bun palat la ha ki rong ne dur jong ki, bad kane lehse kan long kawei ka dong na kaba lah ban wad bniah halor jong ka.

Ka Burom Ba La Jah ka dei ka drama shaphang u briew ha kaba u briew u paw kum u jingthaw ba shida ha khmat u nongshun u Blei, kata u Jom, uba haba um lah ia u Blei u trei ia u jingthaw jong u. Ka jingiaid ka phang ka dawa ba u briew u dei ban don kham shadien ha ki jingjia. Ha ki Kitab 1-3 lei lei, la shu iohi ia u briew tang ngut nget. Dei ia ki ksuid bad ka buit trei kam jong ki hapoh ka jingialam u Jom bad Ren ba ngi kham iohi. Dei tad haduh ha ka **La Dkut Sohpet** ba ngi iohi ia u briew ha ka dur ki 14 ngut, kata (7 kynthei, 7 shyrnang) bad ngi sa iohi bha ruh kumno kine ki la shah thok da kaba suk ha u Spai kum u ngap bad u Jom kum u moina. I Prof H.W. Sten kum u *conscious artist*, i la iohi lypa ba u briew uba shah jop kumta, um lah ban long u tyngshop pdeng jong ka poim kaba kum kane bad dei

(iii)

namarkata hi ruh ba u Jom Rekha ia uba ngi lah ban ong ba u long ka pdeng duh jong ka buit thaw tyngshop u la shim ia kane ka jaka. U briew ba shida u la shah shet shukor ha ki buit phnieng u Spai (ngap) namar ba u briew hi u la mon ban shah shkor ia ki nia pynbieit, ki nia ba sngew shongnia shisha, bad haba u briew u la sngewdei ia kita ki nia, da la ki kti hi u pom pynkhylllem ia ka jingkieng Sohpetbneng. Kane ka jubab ba la ai da u myllung ka iasyriem shibun eh ia ka jubab ba la pynpaw ha ka Bible: ka jingpynshoi u bseiñ ia ka Im da ki nia ba sngew shongnia. Kane ka kdew ia kaba kham jylliew ka jingpyrkhat bad kata ka long ba ka jinghap ha kano kano ka apot ka ju sdang borabor na ka jingiakren ba ha lade hi da ar ki jinglong kiba don ha u briew, ban ngeit bad leh ia ki jingai jingmut thymmai ne ban snoh beit tang ha kaba rim. Kane ka long kata kaba ha ka psychology ki ong ka *rationalization*.

Ka jingmih ba pait pnat nangne ka long ka jingkylli: hato u briew un ym hap, lada um shym la ia kren bad u ngap ne moina? Ka **La Dkut Sohpet** kam shym kren ia kane, namar ka jingsdang jong ka kam long shuh ha ka lada hynrei ha kaba la long la jia ryngkat bad ki jingioh pateng nangta.

Ka Burom Ba La Jah kynthup ia ka **La Dkut Sohpet** ka long ba la thoh ha ka Blank Verse. bad la wanrah ia ka rhythm da ka *syllabic rhythm* kaba 10 kyntien. Ka Blank Verse hi kam don ka jingtara ki laiñ hynrei ha kane ka poim, u nongthoh H. Warmphaign Sten u la lah ban wanrah da ki spah ki laiñ kiba ka tara ka long hapoh jong ki hi.

e.g. Ym slem ban sngew ba jlew ki ksew V:142

Kumta iu briew ka pynma her bun i

Ba rieh ka Sngi, um shai ba rieh u Bnai,

Ba rieh ki khlor; kat shaba tur u ur. (V:184-186)

Ki buit pyndonkam ia ki sur sawa kum Assonance, Alliteration, Consonance, ki buit batai simile bad metaphor ki long ia kiba ia pyndonkam pahuh bha. Nangta don ka jingbuh beit ia ki jingjia ha

(iv)

ka rukom ba beit beit ne ba mar khongpong. Kine ki dawa ka jingwad ba kham bniah ia kane ka poim. Khnang ban iohi ia ka style jong une u nongthoh lehse kan iarap lada yn ia nujor ia kane bad kiwei pat ki style kum ka Grand Style u Milton. Haba ngin wad bniah lehse ngin shem ba ka style kan long pynban Anti Miltonic Grand Style. Ka shong ha ki nongwad bniah ban leh ia kane.

Ryngkat bad kaba peit bniah ia ka Style ha ka liang ka jingpyndonkam ia ki kyntien (diction) lah ruh ban pyrkhāt ba kam long kaba bakla lada yn tyrva ba dei ban don ka jingpynykylia ia kane sha ka English khnang ba kiwei ruh kin tip shaphang ka jingnangsan ka Poitri Khasi. Hynrei ka kam kam long kaba suk. Ki kyntien khamtam ki adverbs ba la pyndonkam kylluid bha kim long kiba suk ban pynkylia. *

e.g. **Beb** beb.shyntur u Jom ka khiih;

Khriaw khriaw ki riew ki tmain da speh diengkhied.

Dei namar kane ka daw, I Prof. H.W. Sten I la kdew lypa ha nga ha ka 9.8.96 ba lada dei ban translate ia kane, u nongpynykylia un hap rieh tngen kham bun ha ka shatri ka jingmut (semantics) khamtam ban ia da kumwei.

Ka Shynrong (Structure)

Ka **La Dkut Sohpet** ka long ka jingpynwan dong ia ka jingtei ba kaba la ieh shipor tang shiteng shilliang ha **Ka Burom Ba La Jah Kitab 1 - 3**. Ia kane ka jinglangdong ki jingjia lah ban ioh shai kdar lyngba ki kyntien sdang jong ka Kitab I, bad kyntien kut Kitab 5 kumne:

Bu Briew u thew pyrshah hukum u Blei,

U khet jingkieng ha kliar u Sohpetbneng.

U kwah phetrich na khmat ba iai thaba

Ba dap jingieit nylla ia la jingthaw; (I:1-4)

Haba burom ka jah, ka jah, ka jah

Kumta burom u briew bad Jom ka jah

(v)

Nongjop lano un paw? Bynriew u ap. (5:506-508)

Namar ba u myllung u dei u *conscious artist*, ki jingjia baroh ki hap bha sbok sbok ha la i jong i *jong* i jaka, bad haba lum lang ia ki baroh lah ban kren shai ba ka **La Dkut Sohpet** ka pyndap pura ia ka jylli ki jingjia. Lada yn peit ia ki jingjia kum kiba hap ha ka **blue print** ka jingpyrkhat u nongthoh yn shem ba ym shym don wat kawei ruh na ki ka ban noh kyrweng khlem da syndong lang khop.

Ka jingpyndap ba pura jong ka **La Dkut Sohpet** ia **Ka Burom Ba La Jah** ka long ruh na ka liang ba mynta la pynpaw shai kdar ka burom jongno kata kaba la jah. Baroh shikatta ki jingkylli ki la mih kum: Kaei ka jingmut jong kane ka poim ba khraw? Mano ba jah burom? Don kiba pyrkhāt ba kane ka dei ka translation ba mih na ka **Paradise Lost**. Hynrei kane ka jingpynlang ba thymmai sha **Ka Burom Ba La Jah** ka iathuh shai ka jongno bad kumno ka burom ka la jah. Ka burom u briew ka la shu jah syndet na u tang shu mar ia mynjur ban khet ia ka Tang nub Tang Jri. Ka jah syndet namar u briew (baroh 14 ngut) u dei u tyngshop rit, hynrei ka jong u Jom u tyngshop pdeng te ka jah khyndiat pa khyndiat. Ka long kaba sngewtynnad ban bud dien kumno u myllung u la pynmih bluit ia u syiem ka krem. (Ka krem ka jaka rieh uba shah jop). Haba u la mih, u la iaied leh kyrtong bha ia lade, hynrei wat une hi u la shem ba u briew ha kaba kut um donkam shuh ia u, bad kumta u la rai ban leit phai sha la ka krem maw kum u ba la jah burom.

Khublei,

'Ha Sharing Cottage'

Lumbhalang, Nongthymmai,

Shillong - 793014

M.B. JYRWA

11. Sept. 1996

(vi)

SHIKYNTIEN NA KA NONGTHOH

Ka Burom Ba la Jah da u H. Warmphaign Sten kam long ka poim kaba suk ban sngewthuh lut. Ha kane, u nongthoh u la thairi ni bha ia ki jingpyrkhat kiba u la lum la lang lyngba ka jingpule bad jinghikai jong u bad lyngba ki jingiashem jingiakynduh ba bun jait ha ka jingim. Ka jingtip bad jingsngewthuh bha jong u ia ka pyrkhat Khasi, ka jinglah jong u ban lum lang ia kine baroh ha ka shlem mutdur jong u ka la pynlah ia u ban ai ha ngi ia kane ka thylleng epik ba nyngkong eh ha ka histori ka literashor Khasi.

Ka Burom Ba la Jah ka kynthup ym tang ia ki jingpyrkhat jingpuson, hynrei ia ka buit thaw poitri ruh. U H. Warmphaign Sten uba dei u nonghikai, u kwah ba ki jingnoh synniang jong u kin long ki nongmuna ia ki longdien jong u. U pynpaw ia kane lyngba ka buit thaw tyngshop, ka plot, ka jinglangdong ki jingjia. U ngeit ba ka literashor ka kren ia ka jingim, namarkata lyngba kane ka poim u wad ban pyndeia ia ki jingjia bad ka jingim ha ri Khasi. Ka poim kam dei ka jingjia tang shaphang ki ksuid bad kita ki brieve ba nyngkong eh, hynrei ka don ka jingkdew ia ki bynta bapher bapher kiba long ba jia ha ka ri hi. Ka poim ka dei namarkata ka allegory.

Nga pynpaw ka jingsngewnguh kaba khraw ia I Prof. H.W. Sten ba la khlad noh na ngi. I bym shym la tyngkai ka por bad ka bor ban iarap ia nga ban sngewthuh ia katto katne ki bynta kiba kham jwat ha ka poim. I la kyntu ia nga ban buh ha ka dur ka kot ia baroh ki notes kiba nga la thoh hadien ka jingpule bniah ia ka poim. Nga sngewbynnud ba I Babu (kumba ngi ju khot sngewtynnad ia I) im don shuh bad ngi. Lada ka la long da kumwei, ma I hi in jin da la ai ka jingkynthoh halor kane ka jingkynthoh jong nga halor **Ka Burom Ba La Jah**.

Ka jingsngewnguh kaba khraw ka leit sha I Prof. I.M. Simon

(vii)

iba la sngewbha ban pyllait por khnang ban pule ia ka Manuscript bad ban ai ka jingkynthoh halor kane ka jingthoh jong nga.

Ki la don lypa ar tylli ki jingthoh halor kane ka poim. Kawei ka long ka jong u nongthoh hi kaba u la kynthup ha U Prew (1987); kawei pat kaba la thoh da u Mawrang S. Kharsyntiew (1984) kaba u la ai kyrteng Ki Khyndai Jylla. Kine ki jingthoh ki long tang halor ka Kitab I bad Kitab II. **Ka Burom Ba La Jah** mynta ka don haduh ka Kitab V. **Ka La Dkut Sohpet** ka dei ka Kitab IV bad V (1996). Ki lynnong kiba don ha kane ka kot ki ktah ia baroh san tylli ki kitab, hynrei ki long tang khyndiat eh haba ia nujor bad shibun kiei kiei kiba dei ban kren ha ka jingiadei bad ka poim.

Ha kane ka kot, ki nongpule lehse kin sngewppher kumno re ba ym shym la kdew sha I Prof. H. Warmphaign Sten (ba la khlad noh) kum u Myllung hynrei kum u Nongthoh. Ka daw ka long ba u Nongthoh hi um shym la sngewbha satia ba yn khot ia u u Myllung. U Nongthoh u la da kren shai ba um long u Nongrwai, hynrei tang u nongthoh shi beit.

Ki kritik kin sa nang mih ki ban nang thoh bun kiei kiei halor kane ka poim. Kane ka kot kaba nga thoh mynta ka long tang uwei u mawjam sha ka jingialeh ban sngewthuh ia ka. Lada ki ban pule ia ka kin myntoi katto katne bad kan pynkhih ia ki ban wad shuh shuh bad tih kham jylliew halor jong ka, kata kan pynhun ia nga.

'Ha Sharing Cottage'
Lumbhalang, Nongthymmai,
Shillong - 793014.

M.B. Jyrwa

November 4, 1997.

(viii)

Mawlai - Umjaiur

Shillong 793008

14th January, 1998

I Jingkynthoh Lyngkot

Nga sngew kmen shibun haba nga la ioh ban peit ia ka jingthoh i Dr. M.B. Jyrwa (Kong Mum) **Halor Ka Burom Ba La Jah**, ka jingthoh jong i Dr. H.W. Sten (ba la khlad).

Nga la ithuh ia i Kong Mum la slem, bad nga la tip shaphang jong i kum ka Nonghikai la kham slem shuh shuh. Nga tip shaphang ka jingbniah jong i haba i thoh ia kiei kiei, bad kam shym la pynlyngngoh ia nga haba nga la iohi haduh katno i la lah ban thir ia ki bynta kiba ki nongpule ki donkam ban tip, ba ki lah ban sngewthuh kham bha shaphang ka rnyieng u Nongthoh kum u Nongthoh. I la leh ia kaei kaei kaba dei ban iaroh.

Nga ngeit u Keats un ym bat eh lada ngan shim kylliang khyndiat khyonsoit na kaba u la thoh 180 snem tam mynshuwa: ha ka Sonnet jong u "On First Looking Into Chapman's Homer" u la iathuh kumno ba u la kham sngewthuh kham bha shaphang u Homer da kaba pule ia ki jingpynkylla jong u sha ka Ktien Phareng ia ki epic u Homer. Nga ruh nga sngew ba kaba kum kane ka jingsngew ka la rung ha nga haba nga la pule ia ka jingthoh i Kong Mum halor ka epic i Bah Sten: nga sngew ba nga la lah ban sngewthuh kham bha shuh shuh shaphang i Bah Sten lyngba kane ka *Critique* jong i. Khublei shibun, Kong Mum !

Nga kyrmen ba i Dr. Mrs. Jyrwa in dang pyndonkam ia la u khulom na ka bynta ka jingmyntoi ki Nongpule.

Ivan M. Simon

LYNNONG 6

U Jom

Haba pyrkhath iu Jom Rekha kum u tyngshop pdeng, nyingkong nyingshap ngi iohi ia u kum uba u nongthoh H. Warmphaign Sten da ka bor pyrkhath bad mutdur jong u, u la pynieng ia u u tyngshop uba halor ia baroh ki tyngshop ba la pynieng ha ka literashor Khasi. Shi ban, ba u dei u ksuid la ai ha u ka dur kaba kham pher na kiwei pat ki tyngshop ba paw ha ki nobel bad drama jong u, shi ban pat ba u dei u tyngshop ha ka epik, u nongthoh u la pynlong ia u u syiem bad kpa ki hajar ksuid uba don la ka hima ban synshar laitlan, uba skuiñ lep shi lep ban jop ia kino kino kiba nud ban khot ia ka kyrteng U Blei. Haba bud dien ia ka jingkhraw jong u, u nongthoh u la da leh sani bha ban pynpaw ia ka jingkhraw jong u ym tang ha ka dur hynrei ha ka sur ruh (I:103-127). Ki nongbud jong u ki pynpaw ba ki pyndem lut ha u. Ka jingpyndem ka lah ban long da kaba pyndem ka khlieh (I:146); da ki ktien ba ki kren (I:148-9, III:423-4, V:98-9 etc); da ka sur kren (I:159). Kiba khot kyrteng ia u Jom kum u Ren bad ka Pap kaba sngew ba ka dei ka tnga jong u ruh kim ju tam pynlah ia u Jom. Mynta ngin peit ia ka dur jong u.

U Jom: Ka dur

Ban pyni artad ia ka buit thaw tyngshop u H. Warmphaign Sten ngan kdew ia ka dur u Jom Rekha. Ia une u syiem ka krem, la kdew naduh kaba sdang, ba ñiar eh ba don ba lah ban peit. Hynrei haba dei ba dei lah ban iohi ia u ha it ha ki por ba ki briew kim poi pyrkhath. Haba ki briew ki peit ha it ki pyrkhath ba ki iohi ia lade, hynrei lada ki leh kumta ha ka por ba ki dom, lalot, khwan, kwah synshar lah duh satlak pyrthei, bishni etc (I:55-9), kaba ki iohi kam dei ka dur jong ki hynrei ka dur u Jom ha ki.

Lyngba ki khmat u Basa bad Ramew'la iathuh ba ka shyntur u Jom ka ang kum ka krem pubon, bad la ki bniat ba heh kat u sdie. Ki

ñiuhmaifñ ñiuhmoh jong u ki long da ka speh diengkhied bad ki khmat pat kum ar tylli ki pung Thadlaskeifñ ba sngur. U Jom u don thapniang kiba kum ki lyoh iong ba kah ia ka Sngi. Ki kjat ki jrong laispah pruh. Ki mat khohsiew ki long lai pateng, ki khohwah ki dap ksah kum ki diengjri. Ki mat khohsiew jong u ki long lai pateng ym dei lai tylli hajuh namar ka Ramew ka ong ia u ba ynda un iakynduh ia u Trongbah Rwaibah un sloit ia u kumta

Ki mat lai teng kin pra hi phrew-rew-rew:

I:289

Nangta u Jom u don u tdong uba jrong shi hajar mer. Ha khlich jong u ki don ki reng kiba iamih iajah haba u sngewbha halor kano kano ka jingong, ne jingjia. U nongthoh um shym iathuh ki tyrsim ki jrong katno tangba ki ksuid lyngba ki khmat ka Lei Kynmaw Tympang ki iohi ba u Jom haba um pat long Jom, um don reng, bad ki tyrsim ruh kim jrong (II:470-1). U nongthoh u iathuh ba u Jom u la kylla long u nongialam jong ki ksuid kyrpang eh namar ka dur ka dar jong u. U nongthoh u ong:

Lynti shata lam hi u Jom Rekha
Namar bu tam jingjrong, jingheh, jingshlur,
Ki kynja khmat baroh ha u ki neh.
Tad tneng u ieng, bad khek sangeh ma u
Baroh ki shkor shata ki dem ban sngap.

(II:29-33)

Jom: Ki hukum, ki aiñ bad ki kular

Kumba u Blei u long u Nongai hukum ha ki briew ia kiba u la thaw, kumta ruh u Jom u long u Nongai hukum ia la ki nongbud jong u. Ngi iohi ha kane ka poim ba ym ju don mano mano ba nud ban knieh ia kane ka burom na u Jom. Lada ki iohi ba dei ban pynmih hukum ei ei ki ong ia u Jom: "Hukum ma me ko Jem" ong u Ren, haba u sngew donkam ba ki ksuid kin leh ia kano kano kaba u Ren u i donkam. Haba u hukum, ym ju don kawei ruh ka jinglehsa ban

pyndep ia ka. Ki nongbud u Satan ha ka Paradise Lost ki thait ki lwait, ki sngew sohsat ha ka jingkordit ba ki dei ban shah. U nongialam jong ki u hap ban kyrsiew ia ki 'Awake, arise or be forever fallen,' hynrei ki nongbud u Jom ki smat ki sting. Tang shu mih ka hukum thymmai

"Kitei, kitei, wan rah hangne, wan rah!"

I:125

baroh baroh ki kwah ban pyndep ia kata ka jingdawa jong u. Hapoh ka jingialam jong u ki hun ban ia wad ia kata ka ri kaba kim tip--ka ri thymmai ha kaba ki jingthaw u Blei ki don. Haba u hukum ei ei u kylli artad ioh don da kawei pat ka nia kaba kham bha ne pyrshah ia ka jong u. Sngap u ong:

"Ko khun bakhraw bla shong bad nga hangne,
Jingmut to ai, kumjuh ki nia baim.
Sha thma ngin tur ne em, iathuh ma phi."

(I:418-20)

Borabor ym ju don da kumwei pat. Ha kaba u hukum iu Ren ban ring ia u Basa bad Ramew da kaba shu ring mynsiem u Jom u ong

"... bishar ngan shim, ka rai
Ngan ai. Ne don ka nia da kumwei pat?"
U Ren u jubab

"... Hukum jong phi yn leh."

(I:198-202)

La iathuh ba ha ri Myngkoi ym ju rai ei ei khlem ka jingmynjur ka Dorbar. Hynrei ban lum dorbar ia ka rai shim hi u Jom. U nongthoh u iathuh ba ki ksuid

Ban ieng pyrshah te em ym don ba nud,

(I:393)

Ka jingpynlong dorbar ne ka jinghot ban ai jingmut ka long ka buit synshar u Jom. U kwah ban ioh ia ka jingmynjur jong ki baroh wat

haba ka rai ka dei ka jong u. Kane ka iarap ban airong ia ka rai marwei da ka rong rai lang. U nongialam uba shemphang u sngewthuh ia ka jinglong u paidbhur; haba u nang ban pyniadei bad ki bad u kheiñ ne pynsngew ha ki la kumba ki dei ki nongiatrei lang u lah ban ioh na ki ia kano kano ka jingshakri kaba u dawa. Nalor nangta, yn shem ba ka jingshemphang jong u ka siew dor haba u nang ban pdiang ia ki jingai jingmut jong uno uno na ki. Ha ka poiñ ngi iohi ba la don shibun ki jingai jingmut, bad shibun ki jingleh kiba la mih na kaba ki ai jingmut kiwei. e.g. Kaba rah ia ka ksiar, rupa etc na Jylla Ksiar, kaba khot ia ka Lei Kynmaw Tympang ban iathuh shaphang ka ri kaba ki la poi hynrei kaba kim tip ka dei kaei ki long ki jingai jingmut u Ren. Kaba thaw bad rah ia ki tiar iapom shaduh sha u Bnai ka dei ka jingai jingmut u Biskořom. Kaba wad ban jop iu briew da kaba pynngeit ia u ba ka lah hangne ha khyndew ban ia ha bneng ka long nyngkong eh da ka jingai jingmut u Ieit Paidbah. (III:695-700). Ha ki Kitab IV bad V kaba kham bun ka kam ba la leh ka long da ka jingai jingmut u Spai. Shisha ha kine ki kitab u Jom u i kumba u rieh ha Diengiei khamtam ban ia kaba u trei ha Sohpetbneng ne ha ki sharing jong u.

Kum uba bat ia ka bor u Jom u khraw haduh katta katta. La u u dei u syiem synshar mon laitlan pynban kita kiba hapoh jong u khamtam ha ka por ba ia u briew ym pat shym lap bad jop, ki leh bad pyndep ryntih lut ia la ki kam. Ki long kum ka kynhun shipai ba la taiar bha, ba la pynmlien ha ka jingleh ryntih bad kohnguh hukum. Haba ki sngap ia u, u nongthoh u ong.

La shkor kamon ki phai shu Jom ryntih.

(III:456)

Tang shu ai dak, ki nongbud jong u ki tip kumno ban leh. (III:229-30) Peit thuh ia u Spai katno u kitkhia ban ap thik ia ka dak syndur ha u maw, bad kumno tang shu paw kata ka dak u her stet katba lah ban shaw ia ka Pap bad ka Jingiap. Balei phi tharai ka beit ka ryntih katne ha ri Myngkoi ka jaka ha kaba ngim khmih lynti ban don ka jingryntih? Ka daw kaba la pynlong ia ki ksuid kumne ka long ba ma

ki hi ki kam ba u Jom u dei u 'blei' jong ki. Ka jingleh ryntih ka long ka dak ka jingmane blei ia u. Shuh shuh, ka long kaba donkam ban kynmaw ba u Jom u ieng na ka bynta ka hima Myngkoi kaba ia pyrshah bad ka hima u Blei. Kum ka hima kaba ieng mar pyrshah bad kawei pat kam lah ban long ba kan ia pait. U Jisu Khrist u ong "Ka hima kaba ialeh ma kynti kan jot." U nongthoh u tip bha ia kane, u sngewthuh ruh ba un ym lah ban pynieng ia ka hima Myngkoi lada u shah ba kiwei pat ki ksuid kin ialeh pyrshah para ma ki.

Nalor ba u ai hukum u thaw ruh bad ki aiñ. Kawei na ki aiñ ka long halor ka mariang. La buh ba man ba u kren u Jom ka mariang ka dei ban sawa jam kat haduh ban iohsngew lut da baroh ki ksuid; ka jingsawa ka dei ruh ban sawa khyndai khyndai sien. Shi sien ha ka jingiakren bad ka Ramew la iathuh ba u Jom

U kyang, la thie sa khyndai Mawsawa:

(I:309)

Kawei pat ka aiñ kaba u la pynsngew ha u Basa ka long

Men kren ka hok men duh ka lok mynta
Men kren ka thok ma ka ia me kan duh;

(I:221-2)

Kaba kum kane ka aiñ ka dei ka aiñ bym hok. Ka jingmih nangne kam ailad ia uba hap ha ka ban khieh shano shano ruh. Namarkata u Basa u kren shaphang kane kum ka aiñ arsap arphong.

Ha ka Jylla Phra don ki aiñ jylla. U Jom u pynsngew ia ki kumne

Wat dih duma, wat rah kyndok ha pla
Ba dei jylla ba tuid umphniang meh ding
Ka um wat sliang.

(II:41-3)

La ki hukum bad aiñ ki long kiba kumno kumno, u Jom u long u

kynrad halor jong ki. Ka Jingiap ka pynsgew paitbah ia ka jinglong kynrad jong u da kaba ong

Ma phi keiñ ba rai, hukum bad aiñ
Ha mon jong phi baroh ki shong lynggeh'
(I:508-9)

Ha ka jingiadei bad ki kular ngi iohi ba kata kaba u Spai u kren sang iu Blei ka long kaba shisha pynban bad u nongialam jong u u Jom. U Jom u sei ki kular kiba shi klah ar klah. Ha ka Jyla Phra ka wah Domriang ka bitar, ka pynmih ki jingatphyllung bad dew domriang, ka iaïd lymbub najuh hajuh namar ba mynta ha khmat jong ka ieng u Jom uba shisien u la kular ban pynlong iew hangta, hynrei uba la klet poh ia la ka kular. Haba la pynkynmaw ia u, u kubur ba u la klet shisha ia kata, hynrei kloï lan u sei sa kawei ka kular, kata, ba tang shu ioh jah thaid na thma thymmai, u Ren un long u Lat saheb hangta. Haba ki poi ha ka Jylla Ksiar bad Mawkordor u Jom u kular biang iu Ren ba ynda haba la jop ia ka thma, haba kin wan phai pat sha kane ka Jylla kin tei kawei ka nongbah ksiar hangne bad u Ren un ioh ia kata. Ia kine ki kular ym shym la pyndep. Ka daw ka long ba ym shym don lynti ban leh kumta. Sa kawei pat ruh ka long ba ym don hi ba pyrkhath khia shaphang kine. Ha ka hima Myngkoi ym ju don ka jingpyndep kular.

U Jom u kular pynlong Lat ia u Suidmaw ha Jylla Hynñiew. Hynrei ynda haba u Suidmaw u pan ba un iaïd noh la ka jong na ka kynhun u Jom, u Suidmaw, lymne u Jom kim shym kren ei ei shuh shaphang ka kular. Uba la kynmaw ia ki kular bym shym pyndep u dei u Ren. Une u ong

Ia nga me pynlong Lat
Khlem ai Jylla.

III:547-8

Uba la mlien ha ka kam kular thylli u stet ban leh kumta ha kano kano ka por. Ban ioh ia kano kano kaba u kwah u kloï ban thong

da ki kular kiba shi klah ar klah shisha. U Jom u la leh kumta ha ka Ramew. Da ki 'sur nurok' u khroh ieit bad pynbieit ia ka nyngkong da ka suk ka saiñ ia ka shimet. U ong bad hikai ia ka ba kan klet noh ia u Basa u tnga jong ka da kaba ia klim noh bad u Jom. Ka daw ba u Jom u ai ka long ba u Basa um long uba bit ban ia pynlut por namar tang ban iada ia ka na ki kti u Jom ruh um lah. U kular ba lada kan kohnguh ia u

Phin suk phin saiñ artad nangne lawei.
(I:271)

Nangta sa shi sien u khroh ia ka ba kan iathuh uei u nongsynshar khadar ha ri thymmai. Kum u Herod u kular arsap

Ia u ngan leit khublei ngan nguh ngan dem
(I:282)

U Jom u kylli shuh shuh shaphang ki jingthaw phylla bad ia ka lynti ban leit sha ki. Hangne ruh u ong/kular ba un nguh un dem ia ki. Ka Ramew ha ka jingshida ka la iathuh lut katba ka tip shaphang kine, lehse ka pyrkhath ba u Jom un khreh shisha kumba u kular

... Khyndai khra um jingdih sngewbha
La stieh, la sum da ding ba meh ban rah
Ha kjat jong ki baroh ngan bret, bad ngon
Ngan dem.

(I:314-17)

U Jom: Ki kambah

U Jom u shah shop sha Myngkoi, kumba la kdew sha khmat na ka daw ka jingkwah long kum u Blei. Une u kwah long u lahduh ha bneng bad ha khyndew. Ynda haba u la don ha Myngkoi mynta kane ka jingkwah ban pynpaw ba u long ma u bad tang ma u uba bit ban ialam ia ka kynhun ksuid ka iai bat ia u. Namarkata u nongthoh u thoh ba mynta u Jom

Kambah un leh ba khmat ba peit kan i,

Jingmut badum kan shai ba dei tang u

Babit ialam kynhun napoh pubon.

(I:397-9)

U nongthoh u pynbud ia katei ka jingiathuh da ki laiñ kiba long ki kambah u Jom (I:400-406). Tang mar shu ia dep pynlong ia kita ki kambah ka burom Jom ka thaba bad khrek bad khrek halor ka khet. Sawdong ka khet ki 'wieh rah ksuid' (meteors) bad Ñiangbading ki her ha ki rong khlur ba itynnad. Kane ka jingiohi kum kane ka pynduh lut ia ki jingartatien baroh shaphang ka bor bad jinglong babit jong u Jom kum u nongialam jong ki. Haba ka jingartatien kam don shuh, da kawei ka sur risa ksuid ka mih

"Ym don kat u, ym don, u dei u Blei

Ym shuh u syiem, la dei la dei u Blei"

(I:410-1)

La ai ia ka jinglongblei ha u ia kaba ma u ruh u shim da kaba sngewbha ch. Kam shym shah lynti ia u nongthoh ban kdew ba ki reng jong u ki iamih iajah mynta ha ka jingsngewbha ba ki la khot ia u u Blei jong ki bad ba mynta u lah da kaba kmen ban ong "... ia nga u Blei jong phi." Hynrei ngi lah ban mutdur ba ki reng u Jom ki la ai la ki dak ba u sngewbha ha kane ka kynti.

U Jom u leh kambah ym tang ban pynkhrav ne kyntiew ia la ka burom hynrei u leh ruh ban bit ban biang ka kam jong u. Kumta haba u wer ia u Biskorom bad ia kiwei pat ki ksuid ha Jylla Hynriew ki bym don thapniang ban her lem bad u sha thma u ai thapniang ha ki da kaba shu ong

Thapniang phin don, to ioh ia ki mynta.

(II:203)

bad ia u Biskorom

Ma me ruh mih thapniang to her kum nga.

(II:400)

U Jom u la leh ia ki kambah ban pynpaw ha ki nongpule ia ka jingshisha ba ioh kum ki paid ksuid ngin mut ba baroh ki kambah ki dei ki kam blei. Kumba la pynpaw ha kane ka poim ki kambah ki lah ruh ban dei ki kam ksuid.

U Jom: Ka Burom ka khie rasong

Ka bor, ka jingkhraw bad ka burom u Jom ka khie rasong ha ka Kitab II ha ka jingiaid lynti ia ki Jylla lyngba ka ri Myngkoi. Ha ka Dorbar Ksuid II kaba la long ha Jylla Nyngkong u Jom u la long u kongsan ia uba da dei ban leit tan sha ka Dorbar. Haba la pynshong ia u ha kata ka rynsan ha kaba la pynieng khyndai ki lama, u Icit Paidbah kum u trai Jylla u la ieng ban pynithuh bad khot ia u ba un *adres* ia ka Dorbar. Tang shu mar ia ieng u la khring ia baroh ki paid ksuid da ka dur ka dar bad jingsawa ba don ha ka met jong u. Haba u kaweh la ki thapniang u kah jingshai haduh shiteng madan. Kynmaw ki thapniang jong u ki long kum ki lyoh iong ba kah jingshai ka Sngi. Ka bor jong u ka paw pyrshah ia ka Sngi. Kata pyrshah ia ka jingshai kaba long U Blei hi kumba la kdew ha ka Jingkyrpad. Kiba peit ia u ki iohi ba ki rong ki jaiñ ba la pynkup ha u ki paw la kum ki rong u simpyllieng - kiba itynnad ba i shoh ha ka jingiadon lang bad ki bym don jingduna nangno nangno ruh. La bat ia ki khmat jong ki ksuid baroh da ka 'burom Jom', bad ki shkor jong ki baroh ki thrang ban iohsngew kyndiang ia ka sur jong uba khrav kat une. U nongthoh u ong ba ka sur kren jong u ka thiang kat ban pynkchie sa ia ka 'Rngai thiah sngi' (II:929-943)

U Jom u la poi haduh kane ka burom na ka daw ba u la long u nongialam uba ia id ha shuwa ne ryngkat bad ki paid nongbud jong u. Ka jinglah jong u ban lum paid ksuid kat haduh ban da 'khapngiah' (II:911) ka Dorbar II ka pynpaw ia ka maiñ nongialam ba ring ia kiwei.

U Jom Rekha u khrav kum u tyngshop namar la ai ha u ia ka jinglong ba iai neh ha ki rukom leh, rukom kren bad khamtam eh ha

ka jingthmu jong u ban pynkhongpong ia ka jingbeit jingryntih ha ka jingpynlong u Blei ia u bried bad ia ka jingpynlong hi baroh kawei. Ym tang katta, u Jom u khraw ha kaba u jop ia lade. Ha ka Kitab II:431-81 la pyni ia u ba u iam. La iathuh ba u iam rangbah khlem jingsawa. Haba u iam ma u, baroh ki ksuid ki pangnud pangnam. Ka Pap ba ka shlur sa ba ka dei bad kpa bad tnga ia u (III:585) ka tur rak rak ban wad jingtip balei kat u u blei jong ki un iam khlem riew. Ka daw jong ka jingiam ka long ba lyngba ki khmat ka Lei Kynmaw Tympang u iohi ia lade nangno u la hap, u iohi ruh ia ka jingkylla ba khraw kaba don ha u, na u Angel uba kup ki jaiñkup ba itynnad bad lieh tyngshaiñ khlem reng bad khlem tyrsim ba jrong sha kaba u long mynta. U don ha ka jingbabe kaba khraw. Hynrei um shym la shah jop ha ka jingbabe. Um shym la ailad ba ka jingiohi ia lade ha bneng kan pyntlot bor ne pynsangeh ia ka jingthmu jong u. Ki ksuid kiba don hajan kiba iohi ba u Jom u iam ki nang pyrkhata katto te lehse un sa ai hukum thymmai ka ban long da kumwei pat. Hynrei u Jom da ki ktieñ kiba shai u hukum ia ka bor kynmaw ha ka dur ka Lei Kynmaw Tympang ba kan keiñ noh kaba ialam ia u sha ka mynnor. U hukum ia ka ban shu bud beit ia u khlem pynkynmaw shuh ia kaba um sngew donkam. Ka dohnud u Jom ka eh la kat u mawleiñ ha uba u shong kum ka khet. Ha ki dustur Myngkoi, u Jom u khraw shisha, ha ki dustur epik ruh u khraw shisha.

U Jom: Ka Burom Ka Jah

Hynrei ka jingkhraw u Jom kam long khlem ka syrngiew ka jinglot bad jingshahjop. Haba peit bniah bha ia u lah ban iohi ia u kum u tyngshop uba long shi khung bah ka jingkhilaiñ bad jinglot. U nongthoh u kdew ia ki dak kumno ka burom u Jom ka jah ym kumba u kdew ia ka jingdap burom jong u ha ki shibun ki jingiathuh kiba shai kdar hynrei u la leh ia kane ha ka rukom kaba buhrieh bha tang lyngba ki kyntien kiba rit kiba u bsuh hangne hangtai. Dei namar kane ka daw, ka jingpule bym da bniah ka pyni tang ia u Jom ba khraw uba ki niuhmoh ki riew khriaw khriaw bad ki mat khohsiew ba lai pateng pat khreb khreb. Kane ka jingbuh ia ka syrngiew ka jinglot

ka long ka buit thaw kaba la pynpoi ia u nongthoh sha ka thong jong u: 'ban sei u tyngshop epik uba khraw uba dei ha kajuh ka por u tyngshop shempap namar ki jingduna kiba don hi ha u, kiba ka tynrai jong ki ka long ha ka jingshahjop ba nyngkong jong u.

Ka dak kaba nyngkong eh kaba pynpaw ba ka burom u Jom kan jah: ka ban ia dei ruh bad ka kyrteng jong ka poim ka long ka jingkdew u nongthoh ba

Ka khet mawleiñ ka jah katba ki sum
(I:396)

Kumno ka khet mawleiñ kaba kat u lum Tiniang kan jah? Lada ia phyrnop katno katno, lada ia sum jhulum katno katno ruh kam long kaba suk ban kah ia kat u lum Tiniang. Hynrei u nongthoh u ong ba kita ki ksuid kiba ia sum hangta ki la kah ia ka khet. Kane ka jingkah ka long ka dak ba ki ksuid ha kawei ka sngi kin sa klet syndon ia ka khet mawleiñ; kin sa ia id ha la ka jong ka mon; kin ym sngap shuh ia ka jinghot dorbar u Jom bad ha kaba ki leh kumne u Jom u shim ba kam don shuh ka jingkheiñ ei ei ia u kat haduh ba u pyrta

"Burom jong nga la jah; kim treh ban wan
Paidbah ban sngap nu Spai khubor bun ai.
(V:380-1)

Kane ka jingpyniasnoh ia ka Kitab I bad Kitab V lyngba ki kyntien 'jah burom' ka long ka buit pynlangdong ia ka jingkam baroh kawei.

Sa kawei ka dak kaba kdew sha pyrshah ka jingjah burom ka long ki jingdawa da ki nongbud bad da u hi ba u Jom u dei u 'blei'. Hynrei kane ka jingdawa ka long kabā thylli bad kaba shu sawa shaw shaw kum ka wiang rnong. Lada u la long u Blei kam long kaba

shong nia ban dang ong ba um tip lynti ban poi sha ri thymmai, bad ban dang wer ruh

Mano lynti shata ba tip, uta un lam;

(I:428)

U Ren uba nep jingmut u la lah ban iohi lyngba ia ki ktien u Jom. Ba u bym da salia eh ia u Jom wat la u pynkohnguh ia lade ha u, u la nud ban kren myn̄thi ia u kumne:

"Shisha phi dei u Blei, katne phi lah
Mano ban ieng pyrshah ia phi ban nud?
Phin pdiang ka nguh ka dem ka mane ruh.
U Blei phi long, u Blei Tiplut Lahlut;
Doñlut, Poilut, Daplut. Phim tip ma phi?
Kiwei ban lam lynti, phin bud nadien?
Ngam lah pei phang ko Jom! la katta ruh
Ma nga ngan puh, khlem ktha na phang ngan nguid,
...
Ban iaaid pyneh shadem ma phi, ko Jom."

(I:440-55)

U Ren u la kynthah pynjah burom iu Jom namar ba biang bha. U Jom um dei u Tiplut. Um tip shaphang ki briew tad ynda la iathuh ia u katto katne da u Basa bad shibun da ka Ramew. Um tip hi ba kita kiba ka nam ka Ramew ki jingthaw phylla bad ka ri Thymmai ki dei ki BRIEW bad ka ri jong ki ka PYRTHEI tad ynda la iathuh ia u da u Trongbah Rwaibah. U Jom u phla bunsien ia ka jingbymtip lynti sha Pyrthei. Ka jingong u Ren haneng: 'Kiwei ban lam lynti, ma phi phin bud nadien' ki long ki ktien kdew kti kiba eh bad ngam shaduh sha kaba jylliew tam ka jingsngew. U Jom um shym jubab ia u Ren ha kane, namar u sngewthuh biang biang ba ki long ki jingkynthoh kiba shisha. Ka Pap te kam lah shah ban don ba beif̄ iu Jom. te kumta ka la ieng ban beif̄ kylliāng iu Ren.

La nang pynduna shuh shuh ia ka bor tip jong u Jom. Ha Jewthala

ki ksuid kiba don hangta ki ithuh ia u katba ma u pat um tip ei ei shaphang jong ki. Katba nang iaaid ha ka poim ngi nang iohi shuh ba ka jingkam Blei ia lade ka long kaba suda. Haba ma u bad la ka kynhun ki her sha suif̄ bad khadduh hap ha u Bnai, u Jom um tip ki poi shano. Kumta u kylli biang

Mano haduh hangne ba la ju poi,

Da met tylli ne da mynsiem ha rngai

Phohsniew? Ka ri aiu kane? To khan."

(III:63-5)

Ka jingsei ia u Spai kum uwei na ki ban lum jingtip shaphang u briew ka nang pynrit shuh shuh ia ka bor tip u Jom; lehse lada khlem u Spai yn jin nym da la jop ia u briew. Ki khatsaw ngut haba ki la shah pynshoi ban pom ia ka jingkieng ha kliar u Sohpetbneng ruh kim shym shah pynshoi tang ha u Jom marwei. Dei u Spai uba la jop nyingkong ia ki khatsaw ngut da ka buit pynbyrngia bad da ki nia khylliap jong u. U Jom lei lei u shu bud ia kaba la leh lypa u Spai.

U Jom u dawa ba un don kylleng, kata ka mut ba u dawa ba u don ka bor 'Poilut'. Hynrei ha kaba la kdew haneng ngi iohi ba ki jingdawa kiba jron̄ tem lytem ki long kiba tang ka shynrong.

U i kum u bym long ia twad ha ka bor met, kata kum u 'Lahlut'. U nongthoh kumba la kdew ha ka dur, u la pynkup shibun ka doh ksah halor ka shyieng ba khynreng jong u. Hynrei ka jingheh ka met kam mut ka jingkhlaif̄ ha ka bor. U Jom u pynpaw ha ki khep kiba bun ia ka jingbymdon bor. Ha ka Dorbar I (I:549-50) ym don ba tip balei u Jom u "kan jar." U nongthoh u ong: "haleh khawpud u Jom Rekha?" Ka jingshisha hi ka long ba u Jom u tieng borabor. Kaba u khiih kyrthlep, kaba u kren pynjam sur heng heng shaneng sharum, ki ktien kob kyntien sob baroh ki long kiei kiei kiba u Jom u leh ban pynpaw ba u long u nongialam ba donbor bad ba shlur, hynrei kine baroh ki long tang ki rukom leh ban buhrieh ia ka jingtieng kaba bunsien u la lah ban shop kham sha kyndong ha ka jinglong jong u,

hynrei la sha kyndong, pynban ka iai pyntieng ia u ioh un shah jop shah lehraiñ kum ha ka sien kaba nyngkong.

Haba ki la poi ha u Bnai, u Ren u bym don jingsheptieng ei ei u la tyrwa ba dei ban wad iu syiem ha kata ka ri. Hynrei u Jom, u syier, namarkata wat la u shah ba kin leit wad ia uta u syiem, u Jom u maham ban husiar ioh poi ka lait kylla, ioh rem ioh jot hima lajong (III:95-6). U phla ba u tieng namar u sngew kumba don ba bud ia u. Kumta u hukum ia la nongbud ban bat skhem ia la atiar ba nep, ban nym thaw kynroi, ban ialeh tang haba don ba sdang hi, kata tang ban iada ia lade (III:93-4). U shah bein shah khoh ha u Trongbah. U Jom da ka jingtieng, u Trongbah pat khlem jingsheptieng, khlem tiar khlem tar, thylli tang met suda ki wan (III:210-1). Ha ka jingiakob, la dei ban ieng da ka thma lympat ha kaba u Trongbah u bein khoh snich ia ka jingdawa long blei jong u kumne

Tur kein, ngan mad ka bor u blei ki ksuid
(III:323)

U Jom u khot ia lade 'u Blei', u Ren ruh u kubur kumta 'u Blei phi long', hynrei u Trongbah u pynhiar na "u Blei sha u blei". Ha ka jingialeh ba nyngkong, u Jom u la kyllon (III:367) bad kane ka pynkynmaw ia ngi ba ki ktien ka Ramew ki la urlong shisha. Imat u Jom u kynmaw ha lade ia kine ki ktien.

Trongbah Rwaibah ia phi um map um sang:
Ki mat lai teng kin pra hi phrew-rew-rew.
(I:287-9)

U Jom u tieng iu Trongbah naduh ba sdang. Um nud ban peit pyrshah ia u, haba u jubab ia u, u jubab tang ban rieh sarong, shu nongialeh um phai (III:326-7). Hynrei jaid ba dei u Jom, u tyngshop ha ka epik, u la khie nangta naba kyllon; haba u la sei lut la ka bor baroh u la lah ban kir ban khñiot bad ban pynpah blang pyndem iu Trongbah. Kiba la pynrit ia jingdawa long blei u Jom ki long, u Leit Paidbah, u Spai bad ka Pap. Ha ka Dorbar Ksuid II ha kaba u Jom u

long u kongsan la pynithuh ia u ha kita ki paidbah ksuid da u Leit Paidbah kum 'u blei jylla Khyndai' (II:919). Baroh shi katta ka jingkdew ia u ka long kum u blei ki ksuid baroh, lane u blei jong baroh ki khyndai Jylla. Hynrei mynta la pynrit wat ia ka jingiar ka jaka hi. Kane ka mut ba u Leit Paidbah um kheiñ ba u Jom u long blei halor jong u, bad ba ha Jylla Nyngkong, u Leit Paidbah u dei u blei. U Spai bad ka Pap ki khot 'u blei ym 'u Blei' ia u Jom. Ka long kaba shisha ba ka burom u Jom ka khraw; ym don na ki ksuid ki ban pyrshah ia kane. Hynrei ka burom jong u ka nang rit nang ran katba nang iaid ka por. Haba ka Lei Kynmaw Tympong ka khubleci ia u Jom ka kyntiew burom ia u kumne.

"Burom bad nam u syiem kan khraw
To ai; shi rta ia ngi da buit da bor
Un lam, u syiem u long u blei jiwnom.
Mano kat u, lait noh sa tang uwei!"

(III:146-9)

Ka Lei Kynmaw Tympong ka iohi ia u kumba u long. Ka buh dor ia u kham poh ban ia u Blei shisha. Ka iohi bad ithuh ba don uwei uba kham ha khlieh ia u Jom wat lada baroh ki ksuid kim da kwah eh ban kren ia kata. Kane ka pynpaw ba ki ksuid ki ithuh bha ia u Jom bad ia u Blei ruh.

Ka jingkhraw u Jom ka rit haba u Biskorom bad Trongbah kim ithuh ia u. U Biskorom

U nguh de ngon iu Ren, iu Jom um nguh
(II:370)

U Trongbah u sngew jah burom ba u Jom u leit sha u khlem nguh, khlem dem, khlem niam. Kane ka pynpaw ba u Trongbah um ithuh ia u Jom bad ia ka bor jong u. U dawa ba u Jom u dei ban nguh ban dem ia u. Haba u Trongbah ha kaba kut u shah jop ha u Jom, u la dei ban pan map na u, u la dei ruh ban ai la ka jinglong syiem ha u. Pynban

peit kumno u khublei ia u.

Un im junom u syiem thymmai ka suiñ,

Burom jong u kan khraw kan rit jiwnom

(III:443-4)

Kane ka jingkhublei ka kren ia kaba shisha shaphang ka burom U Jom kaba long ka jingiakhleh lang jong ka jingkhraw bad ka jingrit. Hadien ba u Trongbah u la pyni lynti kumno ban poi sha Pyrthei u khublei khadduh artad u ong:

Kathie! to leit ma phi bad paid la jong:

Burom to khraw to rit shi rta jiwnom.

(III:514-5)

Kine ki long ki ktien, khongpong na ka liang u Trongbah hynrei ki long ki ktien pynkhreh na ka liang u nongthoh uba la mang lypa ban pynkhongpong ia ka jingkhraw ka burom u Jom sha kaba kan jah syndon jar ha Kitab V.

Ha ka Kitab IV u Jom u la hiar ka kyrdan, bor bad burom jong u haba um shym la nud ban paw ha khmat ki khadsaw ngut ki briew ha ka dur kumba la ai ha u sha khmat kata kumba la iohi u Basa bad ka Ramew. U la shim ia ka dur u Moina. Ha ka Kitab V lei lei um paw shuh tang kum u moina hynrei syndon da ka dur ka tyngab bam pyut. Peit ia ka jingpoh jong u. Ba u la kwah eh ban shukor iu briew bad ban pynngat ia u ha ka Pang, Duk bad Shitom, um salia ban pynkbih ia u masi sha ka kam thok da kaba u puh ñiang dkhap shuwa. U C.S. Lewis u kdew ia ka jinghiar kyrdan u Satan ha ka **Paradise Lost** kum uba hiar na ka kyrdan u khlur sha u Peittuh (Peeping Tom). U H. Warmphaign Sten u pynhiar sha ka sim kaba pohtam bad ba isih tam ha ka jinglong bad ha ka rong.

U Jom u dei u kpa ki ksuid. Kawei na ki ksuid kiba u la pynkha ka dei ka Khuslai. Ka jor ba tuid ha kane ka khun jong u ka la don lypa ha u kum u kpa, namarkata kam pynlyngngoh ia ngi ban tip ba u

Jom u tip bha ka mut aiu ban khuslai. La synshar ia u ym tang da ka tieng hynrei da ka khuslai ruh. Ha III:561-2 la pyni ba u Jom u sah marwei. Kane ka long ka jingpynkhreh lypa ia kaba u Jom ha kaba kut ruh un sa sah marwei. U Jom haba u sah marwei kumne u khuslai. Khuslai ia ei? U nongthoh u ong,

U Jom u sdang khuslai la bun ba pan

Lait mon.

(III:674-5)

Kane ka khuslai kan sa pyniam ia u.

U Jom u ong kumba ong u Aristotle ki ummat umpung ki dei ia kynthei briew (I:276). Ka long kaba shong nia namarkata ba ka Ramew kaba la shah kjit ha u Ren kan iam. Kane kaba u iohi ha kiwei kum ka jingtlot ka la kylla long pynban ka bhah trai jong u. La iathuh ba u Jom u iam ha them ba ithiang ka Jylla Saw kat haduh ba ia kata ka them u ong yn khot noh ka Them Iam Jom. Ha ka Kitab V:441-2 la pyni ba u Jom u jaw ummat namar ba la ban ka jingsngewrem ba kiwei pat ki ksuid kim wan shuh sha ka Dorbar Ksuid IV. Ka jingbym poi dorbar ki ksuid ka pynjah burom ia u. Um don nongbud shuh lait na u Spai. Dei hangne ba u pyrta da jingsngewrem

“Burom jong nga la jah, kim treh ban wan

Paidbah ban sngap nu Spai khubor bun ai.

(V:380-1)

Ban poi shaduh sha kane ka jah burom, kumba la kdew kam shym long kaba la shu jia kynsan. U nongthoh uba la mang khnang ia kane u la jop bad ka jingjop ha kaba wanrah ia ka jingjah burom u Jom ka khraw bun shah ban ia ka jinglah jong u ban pynkup burom ia u ha ki bynta ba sdang jong ka poim. Nga kdew ia kane, namar ba kaba pynkup burom ka long kaba beit beit hynrei kaba pynjah burom ka long da ka buit bad da ka jinglehsian kaba une u nongthoh u long u kynrad. U H. Warmphaign Sten u la pynjanai ia kane ka buit bad kam long kaba bakla ban ong ba ha kane ka liang u ieng shisha tang

marwei.

U Jom: Ka Jingiadei bad ki Briew

U Jom u long uba sian. U ithuh shai kdar ba ka buit lyngba ka khroh ka kyor ka kham lah ban ia ka bor ne ka pynbor. Ki ksuid ki iohsngew ia u ba u kren marwei kumne:

“Ngan khroh ngan kyor, ngam leh da bor
Ioh plan kan tlor ...”

(IV:347-8)

Ki buit kiba la long ki nongrim trei kam jong u ki long (i) bym dei ban pynpaw ia ka dur ba shisha jong ki; (ii) bym dei ban kop ban sob.

“... Ngin her ha dur ba pher,
Ngim kob ioh ngop hi khop ne jlop.”

(IV:373-4)

Ban paw ha dur ba pher ka la long ka aiñ kaba u Jom u iai ban ha la ki nongbud jong u naduh ka Kitab I. Ialade ruh u teh da kane ka aiñ, haba u paw kum u moina bad tyngab. Ka nongrim ban ym paw ha dur ba shisha jong ki kata ha ka dur ksuid ba i triem i ngiew ka long kaba ngi iohi ha ka Bible bad ha ka Paradise Lost ruh. Ha ka Bible u Soitan u la paw ha ka dur u bseiñ haba u pynshoi ia ka Im ban ym kohnguh ia u Blei ha ka ban ym bam ia u Soh adong; ha ka Paradise Lost u Satan u paw kum u sim puhdohkha (Cormorant) uba don ka pla ryndang kaba heh bad kaba snoh kyrweng ia ka pdot jong u.

Kawei pat ka buit kaba u pyndonkam ka long ban ym kob ym sob. Kaba bat ia ka jingmut jingpyrkhath jong u ka long ba ma u bad ki paid jong u ki dei ban husiar ioh kumno re kumno kin shah rem bad hap khop sa shisien. U tem ha une u ksai ban husiar ‘ioh poi ka lait kylla, ioh rem ioh jot hima la jong’ (III:95-6). Bunsien kane ka pynlong ia u ban ym shah shkor eh ia u Ren uba kyntuit ia u ban hiar thma shaid shaid, hynrei ban kham sngap ia ka Pap bad u Ieit Paidbah kiba pyrta

- (i) bym dei ban rah tiar thma khlem daw (I:469)
- (ii) ba dei ban da sngap shuwa ia ka nia; khlem kut ka nia ym bit long thma jyndat. Lanot kan wan ha paid nongbud nongrap (III:195-6).

Ha ka jingiadei bad ki briew, ka jingkylli kaba eh bha ka mih na kaba u nongthoh u pynong ia u Jom

“... Ngan lap ia ki hangtei.

Kin sngap ia nga mynta; kim sngap mynshuwa.”

(IV:348-9)

Na kaba u Jom u kren, sngewmat kumba u la ia im lang bad ki briew ha bneng; la kumba u la ia wer ia ki ban ieh iu Blei, ban bud ia u ha kata ka jingialeh pyrshah ba nyngkong. Mynta ha kliar u Sohpetbneng u Jom u kren ba u thikna ki briew kiba la kyntait ia u mynwei, kin ym kyntait mynta ka kynti. Kane ka jingong ‘kim sngap ia nga’ kaba pynpaw ia ka jingiaithuh u Jom bad ki briew ka ia tyngkhuh bad ka jingbymtip u Jom shaphang u briew ia kaba la kren ha ki Kitab I-III. Ha II:789-90 u nongthoh u batai ba u Rih um tip satia iu briew, hynrei u shu ‘tip ksuid’ ia u

Ba dei bu ksuid iu briew um tip haduh

Kata ka por namar ki shu tip ksuid

(II:789-90)

Hato u nongthoh u mut ban ong ba u ksuid, namar ba u dei u ksuid u tip shaphang u briew la kumno kumno wat la ka lah ban long ba ka jingshah shop sha Myngkoi ka la jia shuwa ban pynlong ne thaw iu briew? Lehse ka dei ka bor maia ba ki ksuid ki don kaba la pynlong ia u Soitan ban tip shaphang ka kper Eden, ban shim ia ka dur bseiñ bad wan sha kper Eden ban pynshoi ia ka Im sha ka jingleh pyrshah ia ka hukum u Blei.

Lada ngi pdiang ia kaba u ksuid u ‘tip ksuid’ ka jingkylli kaba mih ka long hato ka jingiaid lynti u Jom naduh ba sdang ka poim

haduh ban da lap iu briew ha kliar u Sohpetbneng ka la shu long tang ka khanatang ba u nongthoh u la seng khnang ban pynbiang ia ka jingdonkam kaba kat kum ka dustur epik? Lada u ksuid u tip ksuid te kumno ngin batai ia kaba la kdew sha khmat ba u Jom um tip lynti ban wan sha Pyrthei sha ki briew?

U H. Warmphaign Sten haba u pyrkhata ban thoh epik u la donkam ban seng khanatang thymmai. Kiei kiei ba la iathuh ha ka poim ki long ka khanatang kaba lehse katba nang iaaid ka por kan sah kum kawei ka jingpynlang sha ka thiar khanatang Khasi. U nongthoh u la dei ban thaw ka khana ha kaba u tyngshop pdeng u long shisha u ba khraw bad rit kumba la kdew. U nongthoh um lap ba don ki syiem ha ki khanatang ne literashor Khasi ki ban ia biang ka ryenieng ryinot bad ki kam jong ki ruh ki ban da khraw haduh katta. Haba ngi peit ia ki syiem ha ka literashor ngi iohi ba ka kyrdan te ka kyrdan syiem hynrei ka leit ka wan, ka kren ka khana kam shym pher na u luk u lak. Lada u nongthoh un seng khana da uwei pat u syiem uba don ka hima kaba khraw, ryngkat bad ki kam radbah jong u, u iohi ba kata kan jngai palat na ka jingshisha, kan ym don ka jinglong Khasi ha ka, namarkata u nongthoh u phai sha u Jom bad lyngba jong u bad ka kynhun jong u, u H. Warmphaign Sten u la lah ban seng ka khana kaba ai jubab ia ka jingkylli kumno ka Pang, ka Duk, Sngewsih, Jynjar, Khuslai bad Jingiap ki la wan ha ri Khasi bad ha ka pyrthei ruh.
